

Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi

İlyas KARABIYIK*

Metin UÇAR**

Özet

Ekonomik faaliyetlerin makroekonomik amaçları; fiyat istikrarı ve tam istihdamı sağlamak, sürdürülebilir bir büyüme hızına ulaşmak, ödemeler dengesini korumak ve adil gelir dağılımını gerçekleştirmektir.

Gelişmekte olan ülkelerde görülen enflasyon, işsizlik ve ödemeler dengesi güçlükleri gibi yapısal sorunlar iktisadi dalgalanmalarla birlikte daha önemli hale gelmektedir. Bu sorunların giderilmesi istikrar programlarının uygulanmasını gündeme getirmektedir. Ekonomik krizden bir an önce çıkmak isteyen ve makroekonomik dengeleri kurmakta güçlük çeken bu ülkeler, dış kaynak ihtiyacı nedeniyle IMF ile işbirliği yapmak zorunda kalmakta ve IMF destekli istikrar programları uygulamaktadırlar. Türkiye'de bu durumla sıkça karşılaşan ülkelere biridir.

Bu çalışmada 1980 sonrası Türkiye'de uygulamaya konulan IMF destekli istikrar programlarının ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi baz alınarak 1980–2010 arası dönemin durum tespiti yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstikrar, IMF istikrar programları, ekonomik denge

* Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi Üzümlü Meslek Yüksek Okulu Öğretim Üyesi
ikarabiyik@erzincan.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi
metinucar24@yahoo.com

Economical Evaluation Of IMF Based Stability Programs Implemented After 1980 in Turkey

Abstract

Macroeconomic objectives of economic activities are providing price stability and full employment, reaching a sustainable growth rate, maintaining the balance of payment and achieving a fair distribution of income.

Structural problems seen in developing countries such as inflation, unemployment and difficulties in balance of payment become more important along with the economic fluctuations. Overcoming of these problems raises the implementation of the stabilization programs. These countries, who want to leave from economic crisis rapidly and have difficulties to establish macroeconomic stability, have to cooperate with IMF and have to implement IMF supported stability programs because of the need of external recourses. Turkey is one of the countries which encountered this situation frequently.

In this study, a due diligence will be made during the period between 1980 and 2010 thereby taking the impact of stability programs supported by IMF on economical variables applied on Turkey after 1980s as a basis.

Keywords: *Stability, IMF stability programs, economic balance.*

1. GİRİŞ

Ekonomilerde konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak işsizlik, ödemeler dengesi açık ve fazlalıkları gibi ekonomik istikrarsızlıklar, bu istikrarsızlıklara bağlı olarak ta resesyon ve depresyonlar ortaya çıkmaktadır. Bu istikrarsızlıkların ve dalgalanmaların etkisini yumuşatmak ya da tamamen bertaraf etmek maksadıyla, sıkı para ve maliye politikası araçlarından oluşan politikalara başvurulur.

Bunlar ekonomide bozulan kararlılığı yeniden sağlamak, tam istihdam sağlayarak işsizliği önlemek, fiyat istikrarı sağlayarak enflasyonu önlemek ve ödemeler bilançosu açıklarını kapatarak dış ekonomik istikrarı sağlamak için uygulanan istikrar politikalarıdır. Bu politikalar teorik olarak 1929'da yaşanan Büyük Buhrandan sonra geliştirilmişlerdir.

II. Dünya Harbi sonrası, üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması ve dış dengenin sağlanması hedefi doğrultusunda kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik istikrarsızlıkların

çözümünde mali destek için başvurdıkları merkez haline gelmiştir. Krize giren ülkeler, IMF ile yaptıkları stand-by anlaşmaları çerçevesinde sıkı para ve maliye politikalarına dayanan IMF destekli istikrar programları uygulayarak istikrarsızlığı bertaraf etmeye çalışmaktadırlar.

Bugün, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün toplumların yaşadığı ekonomik kriz ve bu krizin yaratacağı sonuçların toplumlar üzerinde yarattığı derin korku, bu politikaların önemini daha da artırmıştır.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, özellikle 1980 yılı ve sonrasında devam eden liberalleşme sürecinde sık sık ekonomik krize girmiştir. Bu süreçte, krizin bertaraf edilmesinde IMF destekli istikrar politikalarına başvurmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde uygulamaya konulan IMF destekli istikrar programlarının ne ölçüde etkili olduğunu ve bu programların makroekonomik göstergeleri nasıl etkilediğini incelemektir. Dolayısıyla çalışma resmi istatistikî veriler çerçevesinde Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemle ilgili bir durum tespiti yapmaya yöneliktir.

Çalışmada, öncelikle istikrar kavramı ve istikrar politikası tanımlanacak; IMF destekli istikrar politikaları ve Türkiye'de uygulamaya konulan istikrar programları ana hatlarıyla belirtilecektir. Daha sonra 1980 sonrası Türkiye'de uygulanan IMF kaynaklı istikrar programları süresince; bazı temel ekonomik göstergelerin durumu, kamu kesimi dengesi ve sabit sermaye yatırımları, bazı dış ekonomik göstergelerin durumu tablolar halinde sunularak, bu veriler ışığında değerlendirmeler yapılacaktır.

2. İSTİKRAR VE İSTİKRAR POLİTİKASI KAVRAMI

İstikrar kavramı, belirli bir seviyede durma, yerleşme, karar bulma veya aynı kararda ve biçimde devam etme, kararlılık anlamına gelmektedir (Seyidoğlu, 1992:406). Bu tanımlamadan hareketle istikrar, mevcut durumda herhangi bir sapmaya ve değişmeye uğramadan kararlı bir seyir izleme olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda ekonomik istikrar; fiyatlar genel düzeyi, istihdam hacmi, döviz kurları, faiz hadleri gibi unsurların kararlı bir dengede olduğu, ekonomide önemli değişikliklerin beklenmediği, önceki iyi durumu muhafaza etmektir (Ulusoy, 2007:333). Bir diğer ifadeyle, genel ekonomik faaliyetlerde daralma ve aşırı genişleme gibi dalgalanmanın görülmemesi durumudur (Eker, vd, 2004:99).

İstikrar politikası ise, ödemeler dengesinde kalıcı bir iyileşme, yurt içi enflasyon hızında ve işsizlikte gerileme sağlamak gibi genel makro ekonomik hedeflere kavuşmak için hazırlanmış geniş kapsamlı ekonomik tedbirler bütünüdür (Khan and Knight, 1982:711; Şahinkaya, 1993:19). Bu cümleden olmak üzere, iktisat

politikalarıyla ulaşılmaya çalışılan hedeflerde ortaya çıkan sapmaları gidermek için alınan önlemler olarak ta tanımlanabilir (Aydın, 1998:53-54). Bu tanımlamalar kapsamında istikrar politikalarının amacı, ekonomilerde ortaya çıkan dalgalanmaların ve olumsuz etkilerin bertaraf edilmesini sağlayarak ekonomilerde tam istihdam ve fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomik ortam meydana getirmektir.

Kısacası; ekonomideki tüm etkinliklerin istikrarlı bir şekilde yürütülebilmesi açısından, başlıca istikrarsızlık şekilleri olan enflasyon, işsizlik ve ödemeler bilançosu açık ve fazlalıkları gibi olguların ortaya çıkmaması ve GSMH'nin düzenli olarak büyümesine ekonomik istikrar, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan politikalara istikrar politikası denir (Bayraktutan ve Özkaya, 2002:1).

3. IMF DESTEKLİ İSTİKRAR POLİTİKALARI

1929 Dünya ekonomik bunalımının yarattığı resesyon ve kısa bir zaman sonra patlak veren II.Dünya Harbi gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde hasarlara yol açmıştır. Bu menfi şartların hakim olduğu bir zamanda Uluslararası Para Fonu (IMF), sabit kurlu Bretton Woods sisteminin bir kuruluşu olarak ortaya çıkmıştır (Seyidoğlu, 2003:151). 1970'li yıllara kadar Keynesyen görüşlerin uygulayıcılığını yürüten IMF, 1970'li yıllardan sonra para politikalarının etkinliğine inanan monetarist görüşün uygulayıcılığına yönelen bir kurum olmuştur.

Kuruluş amacı, uluslararası düzeyde parasal ilişkileri düzenlemek ve üye ülkelerin karşılaşılabileceği ödemeler dengesi sorunlarını aşmaları için kredi vermek olarak belirlenen IMF, zaman içinde yapısal bir değişim geçirerek dış ticaretin liberalleştirilmesi, serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması, özelleştirme politikasıyla kamunun ekonomi üzerindeki etkisinin kaldırılarak bireysel girişimciliğin ekonomide hakim unsur haline getirilmesi ve ekonomilerin yabancı sermayeye açılması gibi amaçlar üstlenmiştir (Başkaya, 2000:141).

IMF'nin uyguladığı istikrar programları, IMF'nin şartlı desteklediği monetarist iktisat anlayışının ve neoklasik dış ticaret teorisinin hakim unsurları ile şekillenen, temel hedefleri fiyat istikrarı ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesi (Türel, 1984:189) olarak belirlenen, ülkelerin özel şartlarına göre düzenlenmiş karmaşık istikrar paket programlarıdır (Doğan, 1996:34). Özü itibariyle “*Washington Uzlaşması*”¹ olarak bilinen üç temel politikaya dayanmaktadır. Bunlar; sıkı maliye ve para politikası, özelleştirme ve ülkedeki sermaye piyasasının liberalleştirilmesidir (Stiglitz, 2002:114).

1- Washington sözcüğü ile ifade edilen, programın çıkışı olduğu, IMF, Dünya Bankası, ABD Hazinesi ve Merkez Bankası ile düşünce kuruluşları tarafından biçimlendirilmiş olmasıdır. Filiz Zabcı, Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler, Yordam Kitap, İstanbul 2009,s. 41.

Gelişmekte olan ülkelere önerdiği bu ortodoks² istikrar politikalarıyla IMF, ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasına bağlı olarak enflasyonunda düşeceğini varsaymaktadır.

Bu çerçevede sıkı para ve sıkı maliye politikalarından oluşan IMF istikrar politikaları; devalüasyon, kamu harcamalarında kısıntı, kamu gelirlerini artırmaya yönelik vergi gelirlerinde artış, kredi hacminde daralma ve yüksek faiz oranından oluşan politika araçlarını kabul etmiştir (Çiftçioğlu, 1994:17). Bu politika araçlarına ek olarak “Serbest Piyasa Ekonomisi” gereği finansal liberalizasyon, ekonomiye asgari düzeyde kamu müdahalesi, ücret ve maaşların reel olarak düşürülmesi (Parasız, 2001:148-149), 1970’li yıllardan günümüze kadar IMF politikalarının değişmez politika araçları olagelmıştır.

4. TÜRKİYE’DE IMF İSTİKRAR POLİTİKALARI

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ekonomik gelişmeye ve kalkınmaya yönelik olarak izlenen iktisat politikaları, II. Dünya Harbinden sonra batı dünyasındaki ekonomik gelişmelere paralel olarak değişime uğramıştır. Bu süreçte IMF (Uluslararası Para Fonu) ve DB (Dünya Bankası) gibi ekonomik kuruluşlara üye olmak batılılaşma sürecinin de bir parçası olarak görülmüştür.

1947 yılında IMF’ye üye olan Türkiye’de, 1954 yılından itibaren ekonomide baş gösteren dış ticaret açıkları ve döviz darboğazı 1958 İstikrar Programı’yla sonuçlanmıştır. IMF ile olan bu ilişki, 1970, 1978 ve 1979 İstikrar Programları’yla devam etmiştir. 1970’li yılların sonlarına doğru yurtiçinde yaşanan siyasal istikrarsızlıklar ve dış şokların etkisiyle siyasal ve ekonomik bunalım sürecine girilmiştir. Bu süreçte ekonominin her alanında yaşanan darboğazlar, ekonomik bunalımın boyutlarını ve toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000:193-196). 1980’e gelindiğinde Türk siyasi ve ekonomik hayatında radikal değişimleri beraberinde getiren ve Türkiye ekonomisinin küresel sermayeye eklemlenmesinde önemli bir aşama olan 24 Ocak istikrar Kararları alınmıştır.

IMF’nin yanı sıra Dünya Bankası ve OECD’den kredi ve yardım desteği de alan bu programın ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile yapısal değişimi öngören uzun vadeli hedefine ulaşmaması 1990’lı yıllarda yeni bir istikrar programını

2- Monetarist ve Neo-klasik görüşlerin sentezinden meydana gelen Ortodoks İstikrar Programı, sıkı para ve sıkı maliye politikası, devalüasyon, ekonomik liberalizasyon, ekonomiye kamu müdahalesinin önlenmesi gibi döviz kuru, para arzı ve kamu harcamaları idaresini kapsayan sıkı para politikalarından oluşur. Serdar Şahinkaya, “İstikrar Programları Üzerine Bazı Gözlemler ve Yeni İktisat Politikası Yaklaşımı”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C.18, S. 157, Ankara 1993, s.19; Serhan Çiftçioğlu, “Türkiye Ekonomisindeki Krizin Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı ile Analizi”, Ekonomik Yaklaşım, C. 5, S. 12, Ankara 1994, s.17 (15-34)

gündeme getirmiştir. 24 Ocak Kararlarından sonra 5 Nisan Kararları olarak bilinen 5 Nisan 1994 İstikrar Önlemleri ve daha sonra, Aralık 1999 İstikrar Tedbirleri, Ocak 2000 Enflasyonu Düşürme Programı ve 21 Şubat 2001 Krizi'nden sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Türkiye'de 1980 sonrası IMF destekli politikalar kapsamında yer almıştır (BSB, 2008:58).

Türkiye'nin 1980 sonrası IMF ile yapmış olduğu anlaşmaları Tablo 1'de anlaşmanın süresi ve kredi tutarları itibariyle de görebiliriz.

Tablo. 1:Türkiye'nin1980 Sonrası IMF ile Yapmış Olduğu Anlaşmalar

Anlaşma Tarihi	Sona Erme veya İptal	Süresi	Tutar (Milyon SDR)	Kullanım (Milyon SDR)	Anlaşmayı Yapan Hükümet
18.06.1980	17.06.1983	36	1.250	1.250	Süleyman Demirel Hükümeti
24.06.1983	23.06.1984	12	225	56,2	Bülent Ulusu Hükümeti
04.04.1984	03.04.1985	12	225	168,7	Turgut Özal Hükümeti
08.07.1994	26.09.1995 (İptal)	14	610,5	460,5	Tansu Çiller Hükümeti
22.12.1999	04.02.2002	36	15.038,40	11.738,96	Bülent Ecevit Hükümeti
04.02.2002	03.02. 2005	36	12.821,20	11.914,00	Bülent Ecevit Hükümeti
11.05.2005	10.05.2008	36	6.662.04	6.662.04	R. Tayyip Erdoğan Hükümeti

Kaynak IMF, <http://www.imf.org> 30.04.2009

1980-2008 arası Türkiye'nin piyasa şartlarına uyumlanma süreci içinde kesintisiz bir bütün oluşturmaktadır. Bu dönemin 17 yıllık kısmı IMF ve DB'nin doğrudan yönetimi altında geçmiştir. Bu dönem içinde 1988, 1994 ve 1997 yıllarında ekonomik krizler yaşanmıştır. Bu krizlerden sonra, Temmuz 1998'de “Yakın İzleme” anlaşması ile başlayan ve yeniden istikrar ve yapısal uyumu hedefleyen son dönem programı uygulamaya konulmuştur. Ancak bu dönemde de 2000 ve 2001 mali krizleri yaşanmıştır.

Türkiye, Bretton Woods sistemine dahil olduğundan bu güne geçen dönem içinde, 1998-2008 dönemi en uzun denetim dönemidir. Mayıs 2008'de tamamlanan son Stand-by (2005-2008) sürecinden henüz çıkmışken, gelişmiş sanayi ülkelerinin krizi olarak uluslararası finans sisteminin içine düştüğü krizin yaşandığı ve çözümler üretilmeye çalışıldığı süreçte, Türkiye ihtiyaten de olsa yeni bir Stand-by anlaşması üzerinde çalışmış, ancak gelişmeler anlaşma yapılması gereğini ortadan kaldırdığından anlaşmadan vazgeçilmiştir.

1980-2008 arası IMF ile yapılan Stand-by anlaşmaları ve bu anlaşmalar kapsamında yürürlüğe konan istikrar programlarının içeriklerini özetle şöyle verebiliriz:

Türkiye'de 1980 yılına gelindiğinde, siyasal ve sosyal istikrarsızlıkların yanı sıra ekonomik istikrarsızlıklar da had safhaya ulaşmıştır. Bu süreçte istikrar arayışları 24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarının alınmasını kaçınılmaz duruma getirmiştir. 24 Ocak Kararlarıyla birlikte, Türkiye'de ekonomik büyüme ve sanayileşme stratejisi önemli bir değişim geçirmiştir. 1980 öncesi ithal ikameci büyüme stratejisi terk edilerek dışa açık büyüme stratejisi uygulamaya konulmuştur.

24 Ocak Kararları, neo-liberal bir yaklaşımla hazırlanmış IMF destekli Ortodoks bir programdır. 24 Ocak İstikrar Programının temel felsefesi ve uzun dönemli amacı, devletin ekonomiye olan doğrudan müdahalesini asgariye indirerek serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. Ekonomiyi dışa açmayı ve dünya ekonomisi ile bütünleştirmeyi; enflasyonu düşürmeyi, döviz darboğazından kurtulmayı, kamu harcamalarını sağlam kaynaklara dayandırmayı, tasarruf, yatırım, istihdam ve üretimi artırmayı, piyasa ekonomisini güçlendirmeyi ve ekonomiyi buhrandan gelişme aşamasına geçirmeyi hedeflemiştir (Erdost ve Berksoy, 1982:63-64).

Bu hedeflere varmak için, faiz oranları artırılmış, özel kesim sübvansiyonları, MB avansları ve emisyon hacmi aşağı çekilmiştir. TL yabancı paralar karşısında %48.6 oranında devalüe edilerek 1\$=47.80 TL'den 1\$=71.40 TL'ye çıkarılmıştır. İhracat kazançları vergi dışı tutulmuş, ihraç ürünlerindeki vergiler iade edilmiş ve

ihracat kredilerindeki vergiler kaldırılmıştır (Karluk, 1997:386-387).

Ancak 24 Ocak Kararları zayıflayan siyasal iktidarla gerektiği gibi uygulanamamış ve ekonomik istikrarsızlığa paralel olarak siyasal ve sosyal istikrarsızlıklar da tırmanmıştır. 1980 yılının sonbaharına gelindiğinde, ülkede siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarın, güven ve emniyetin tesisi gerekçeleriyle 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri iktidara elkoymuş³ ve 1983'e kadar iktidarda kalmıştır.

Türkiye ekonomisi 1989 sonrası ekonomik dengeler açısından olumsuz bir sürece girmiştir. 1986 sonrası kamu açıkları, enflasyon ve işsizlik oranları sürekli artmıştır (Eroğlu ve Albeni, 2002:192). Fiyat istikrarı bozulmuş, borçlanma artmış, dış ticaret istikrarı ve ekonomik büyüme istikrarı bozulmuştur (Demir, 1997:181-186).

24 Ocak 1980 Kararlarından 14 yıl sonra uygulamaya konulan 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararlarına yol açan gelişmeler, kararların başlangıç kısmında şöyle açıklanmaktadır: Türkiye ekonomisinde yapısal değişiklikler yaratan 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Önlemlerinden sonra, özellikle 1990 yılından itibaren kamu kesimi açıklarının hızla artması, vergi gelirlerinin iç borç servisine bile yetmemesi, devletin nakit açığını iç borçlanma ile finanse eder duruma gelmesi, yeni bir istikrar programının yürürlüğe konulmasını zorunlu kılmıştır (Başbakanlık, Ekonomik Önlemler Uygulama Planı, 1994:1).

Bu programın amaçları; kamu açıklarını aşağıya çekmek, piyasalara istikrar kazandırmak, ihracatı artırmak ve sürdürülebilir bir büyümeyi sağlayacak yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek (Başbakanlık, Ekonomik Önlemler Uygulama Planı, 1994:1) olarak ifade edilmiştir.

Bu hedef ve amaçlar çerçevesinde uygulamaya konulan 5 Nisan Kararları kısa vadeli hedefler açısından ortodoks şok tedavisi öngören, uzun vadeli hedefler için heterodoks politikalar içeren karma tedbirlerden oluşmuştur (Parasiz, 1995:187-188).

3- 12 Eylül 1980'de Genelkurmay Başkanı Kenan Evren liderliğinde Türk Silahlı Kuvvetleri iktidara el koymuş ve Milli Güvenlik Konseyini (MGK) kurmuştur. Müdahalenin nedenleri arasında; artan terör, örgenci olayları, asayişsizlik ve 6 aydır cumhurbaşkanını seçemeyen parlamentoya olan güvenin azalması gösterilmiştir. Bu durumdan sorumlu tutulan bütün siyasal partiler kapatılmış ve tüm ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir. Daha sonra, Bülent Ulusu'nun başbakanlığında emekli generaller ve teknokratlardan oluşan bir hükümet kurulmuş ve bu hükümet 6 Kasım 1983 genel seçimlerine kadar iktidarda kalmıştır. Feroz Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, 3.bsk., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Kasım 2008, s.185,186,187.

5 Nisan kararlarının en önemli sonuçlarından biri, Türkiye'nin yeniden IMF'ye muhtaç hale gelmesidir. Alınan tüm önlemler dövize talebi durduramamış, bankacılık sektörünün yapısı bozulmuş ve üç banka tasfiye edilmiştir. Bankalara yönelik hücum ancak tasarruf mevduatlarına sınırsız devlet güvencesi verilmesiyle durdurulabilmiştir. Faizleri düşürmeye çalışan hükümet o tarihe kadar hiç bir Cumhuriyet Hükümeti'nin vermek zorunda kalmadığı faizlerle borç almıştır. Bu gelişmelerin sonucunda 1985 yılından sonra IMF'siz yaşayan Türkiye, 1994 yılında yeniden IMF ile bir destekleme düzenlemesi yapmak zorunda kalmıştır (Karluk, 2007:428).

Türkiye enflasyonu aşağıya çekmek, istikrarlı bir büyüme sağlamak ve kamu açıklarını azaltmak maksadıyla ekonomide bir kısım yapısal reformlar yapmak, piyasa ekonomisinin daha iyi işlemesini sağlamak, kamunun ekonomideki etkinliğini daraltmak, özelleştirmeyi hızlandırmak ve mali sektörün yeniden düzenlenmesini sağlamak amacıyla 1998'de “Yakın İzleme Anlaşması” (Gökçen, 2010:25) yapmıştır. ,

1999'da, 57. Hükümet, daha önceki yakın izleme anlaşması gereği taahhüt edilmiş yapısal reformların ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesi üzerine 9 Aralık 1999 istikrar tedbirlerini almıştır. Program sıkı maliye politikası, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası ve enflasyonun düşürülmesine odaklı para ve kur politikası üzerine kurulmuştur.

5 Nisan Kararlarının ekonomide istikrarı sağlamaya dönük etkisi yeterince kendini gösterememiştir. Bunun üzerine Asya ve Rusya Krizleri ve 16 Ağustos 1999'da meydana gelen Marmara Depremi Türk ekonomisini derinden etkilemiştir (Eroğlu ve Albeni, 2002:198). Bunun üzerine iç borç dinamiğinin ve makroekonomide yaşanan istikrarsızlığın sürdürülemez boyutlara ulaşması, 2000 yılının başında IMF ve Dünya Bankası'na desteklenen yeni bir ekonomik programın uygulanmasını zaruri hale getirmiştir. Böylece yeni bir stand-by anlaşması ile “Enflasyonu düşürme Programı” uygulamaya konulmuştur (Alsancaklı, 2001:20). Enflasyonu düşürme programı üç temel konu üzerine kurgulanmıştır. Bunlar; döviz kurunun nominal çıpasına dayalı para programı, kamu kesiminde (maliyede) reform ve özelleştirme, sosyal güvenlik ve tarım kesimine dönük yapısal nitelikli reformlardır.

Ancak “Enflasyonu Düşürme Programı” kapsamında IMF ile yapılan anlaşmanın üzerinden bir yıl geçmeden finans sektöründe etkin bir biçimde kriz emareleri görülmüş ve ikinci yılın başlarında ekonominin tümünü kapsayan Şubat 2001 Krizi patlak vermiştir. Krizin ekonomide meydana getirdiği olumsuzlukları gidermek üzere, IMF ile birlikte “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programı hazırlanmış ve 2008 ortalarına kadar uygulanmıştır.

Programın temel amaçları şöyle özetlenmiştir: Sabit döviz kuru rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığın süratle ortadan kaldırılması, bu amaçla eski alışkanlıklara bir daha geri dönülmesine imkân vermeyen yeni ve çağdaş kurumsal yapıların oluşturulması, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, makroekonomik politikaların enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanılması, sürdürülebilir büyüme ortamının temin edilmesi, kişiler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı bozukluklarının giderilmesidir (TCMB, 2010:12-13).

Program çerçevesinde dört temel alanda çeşitli yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu temel alanlar; mali sektörün yeniden yapılandırılması, devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi, ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi (TCMB, 2010:13) olarak belirtilmiştir.

5. 1980 SONRASI İSTİKRAR PROGRAMLARI DÖNEMİNDEKİ EKONOMİK GÖSTERGELER VE SONUÇLAR

Türkiye 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini sınırlayarak piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak, ekonomiyi dışa açarak dünya ekonomisiyle bütünleştirmek ve böylece döviz darboğazlarından kurtulmak, kamu harcamalarını sağlam kaynaklara dayandırarak tasarruf, yatırım, istihdam ve üretimi artırmak amaçlarına yönelik yapısal dönüşümleri de içeren bir sürece girmiştir. IMF desteğiyle yürütülen bu süreç ileriki yıllarda, yeni istikrar programlarıyla sık sık yenilenerek günümüze kadar devam etmiştir.

1980'den bugüne makro-ekonomik göstergeler incelendiğinde IMF destekli istikrar programlarının en başarılı olduğu konuların Türkiye ekonomisinin dışa açık hale getirilmesi ve devletin ekonomideki rolünün yapısal olarak değiştirilmesi olduğu söylenebilir. 1980 yılında % 15 civarında olan ihracat + ithalat / GSMH oranının son yıllarda % 50'ler civarında gerçekleşmesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranının % 60'ı geçmesi (Tablo 4) ekonominin dışa açılmasını göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Diğer taraftan sabit sermaye yatırımlarında kamunun payının istikrarlı bir şekilde azalması ve özel kesim payının yükselmesi de (Tablo 3) yapısal değişmeyi göstermesi açısından önemlidir.

2002 yılına kadar en önemli sorunlardan biri olan bütçe açıkları ve kamu kesimi borçlanması da 2002'den sonra azalma eğilimine girmiştir. Tablo 3'deki Konsolide Bütçe Açığı/GSMH sütunu ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSMH sütunu bu durumu göstermektedir.

2002 yılından önce uygulanan bütün istikrar programlarına rağmen

çözilemeyen fiyat istikrarı sorununun 2002 yılında uygulanmaya başlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile çözülme sürecine girdiği ve uzun yıllar sonra enflasyonun tek haneli oranlara gerilediği görülmektedir (Tablo 2).

2000'li yıllarda Türkiye ekonomisini dönüştürme yolunda önemli mesafeler alınmasına rağmen istihdam ve sürdürülebilir büyüme alanlarında öngörülen hedeflere ulaşamadığı görülmektedir. İşsizlik oranı 1995-1998 yılları arasında en düşük oranları görmüş, fakat sonrasında artış trendine girerek 2009 yılında % 14'e kadar çıkmıştır. Büyüme süreci de sık sık krizlerle kesintiye uğramıştır.

Sonuç olarak, IMF ile birlikte yürütülen istikrar programlarından 2002 yılına kadar istenen sonuçların alınmadığını, ancak 2002'de uygulanmaya başlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının yapısal reformlarla desteklendiği için görece başarılı olduğunu söylenebilir. Türkiye'de 2008 yılında ortaya çıkan ve 2009'da derinleşen krizin, dünya ekonomisindeki krizin bir uzantısı olduğu ve ekonominin eskiye göre çok daha fazla dışa açık olmasının bu krizden etkilenme oranını artırdığı göz önünde bulundurulduğu zaman, özellikle 2001 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşüm yolunda önemli adımlar attığı ekonomik göstergelerden anlaşılmaktadır. Fakat bu yapısal dönüşüm programının birçok alanda istenen hedeflere ulaşmasına rağmen, istihdam sorununu daha da derinleştirdiğini söylemek mümkündür.

Tablo.2: Bazı Temel Ekonomik Göstergeler (1980-2009) (%)

Yıllar	Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı*	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	KBGSMH (Cari Üretici Fiyatları \$)	İhracat Milyon \$	İthalat Milyon \$	Dış Ticaret Açığı Milyon \$	Dış Borç Milyon \$	Cari işlemler Dengesiz Milyon \$
1980	-2.8	107.6	8.3	50.6	1.570	2.910	7.909	-4.999	16.2 27	-3.408
1981	4.8	37.6	7.3	-	1.598	4.703	8.933	-4.230	16.8 41	-1.936
1982	3.1	25.7	7.2	-	1.412	5.746	8.843	-3.097	17.6 19	-952

1983	4.2	30.4	7.9	-	1.299	5.728	9.235	-3.507	18.3 85	-1.923
1984	7.1	50.4	7.8	-	1.238	7.134	10.757	-3.623	20.6 59	-1.439
1985	4.3	43.2	7.3	48.5	1.356	7.958	11.343	-3.385	25.4 76	-1.013
1986	6.8	29.6	8.1	-	1.487	7.457	11.105	-3.648	32.1 01	-1.465
1987	9.8	32.1	8.5	-	1.668	10.190	14.158	-3.968	40.4 28	-806
1988	1.5	68.3	8.7	52.6	1.693	11.662	14.335	-2.673	40.7 22	1.596
1989	1.6	69.6	8.7	53.1	1.979	11.625	15.792	-4.167	41.7 51	938
1990	9.4	53.1	8.2	52.1	2.711	12.959	22.302	-9.343	49.0 35	-2.625
1991	0.3	55.3	7.8	52.3	2.661	13.593	21.047	-7.454	50.4 89	250
1992	6.4	62.1	8.0	51.2	2.757	14.715	22.871	-8.156	55.5 92	-974
1993	8.1	58.4	7.7	47.5	3.065	15.345	29.428	-14.083	67.3 56	-6.433
1994	-6.1	120.7	8.1	50.0	2.169	18.106	23.270	-5.164	65.6 01	2.631
1995	8.0	86.0	6.9	50.0	2.794	21.637	35.709	-14.072	73.2 78	-2.339

1996	7.1	75.9	6.0	50.2	2.947	23.225	43.627	- 20.402	79.3 86	-2.437
1997	8.3	81.8	6.7	49.0	3.046	26.261	48.559	- 22.298	84.2 34	-2.638
1998	3.9	71.8	6.8	49.2	3.171	26.974	45.922	- 18.948	96.2 64	2.000
1999	-6.1	53.1	7.6	48.7	2.839	26.587	40.671	- 14.084	103. 125	-925
2000	6.3	51.4	6.5	46.7	2.987	27.775	54.503	- 26.728	118. 503	-9.920
2001	-9.5	61.6	8.4	45.6	2.143	31.334	41.399	- 10.065	113. 592	3.760
2002	7.9	50.1	10.3	44.4	3.492	36.059	51.554	- 15.495	129. 532	-626
2003	5.9	25.6	10.5	43.2	4.559	47.253	69.340	- 22.087	144. 110	-7.515
2004	9.9	11.1	10.3	41.3	5.764	63.167	97.540	- 34.373	160. 996	- 14.43 1
2005	7.6	8.2	10.3	41.5	7.021	73.476	116.77 4	- 43.298	169. 726	- 22.08 8
2006	6.0	9.8	9.9	41.5	7.583	85.535	139.57 6	- 54.041	207. 597	- 32.05 1
2007	4.7	6.3	9.9	41.5	9.234	107.27 2	170.06 3	- 62.791	249. 439	- 38.21 9

2008	0.9	12.7	11.0	41.7	10.440	132.028	201.964	-69.936	278.146	-41.812
2009	-6.0	5.9	14.0	41.2	8.590	102.165	140.776	-38.797	268.559	-13.854

Kaynak: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr>

02.04.2010; TÜİK, İstatistik Göstergeler(1923-2008), TÜİK Yayınları No: 3361, TÜİK Matbaası, Ankara,

Aralık 2009, s.476,478, 662; *ÜFE 12 Aylık Ortalama değerler alınmıştır.

Tablo.3: Kamu Kesimi Dengesi ve Sabit Sermaye Yatırımları(%)

Yıllar	KBG/ GSMH	KBGid. /GSMH	KBA /GSMH	KKBG /GSMH	SSY/G SMH	KSSY/ GSMH	ÖSSY/ GSMH
1980	18,6	21,6	-3,0	8,8	21,8	8,7	13,1
1981	19,2	20,4	-1,2	4,0	19,8	9,0	10,8
1982	15,3	16,6	-1,3	3,5	19,2	8,2	11,0
1983	19,3	20,9	-1,6	4,9	20,1	8,7	11,4
1984	17,0	19,3	-2,3	5,4	19,3	8,0	11,3
1985	16,9	18,4	-1,5	3,6	20,1	9,2	11,0

1986	14.0	16.7	-2.3	3.7	22,8	10,2	12,6
1987	13.9	17.7	-3.8	6.1	24,6	10,0	14,7
1988	13.6	16.6	-3.0	4.8	26,1	8,9	17,3
1989	13.6	16.9	-3.3	5.3	22,5	7,5	15,0
1990	14.2	17.3	-3.1	7.6	22,6	7,0	15,7
1991	15.2	20.5	-5.3	10.3	23,7	7,5	16,2
1992	16,1	20,4	-4,3	10,6	23,4	7,4	16,0
1993	17,9	24,6	-6,7	12,0	26,3	7,2	19,1
1994	19,3	23,2	-3,9	7,9	24,5	4,9	19,6
1995	17,9	22,0	-4,1	5,2	24,0	4,2	19,8
1996	18,2	26,4	-6,2	8,6	25,1	5,1	20,0
1997	19,8	27,4	-7,6	7,7	26,3	6,1	20,2
1998	22,3	29,5	-7,2	9,0	24,3	6,3	18,1
1999	24,2	35,9	-11,7	15,4	22,1	6,6	15,5
2000	26.6	37,2	-10.6	8.9	22,8	6,8	15,9
2001	28.5	45.6	-17.1	12.1	19,0	6,4	12,6

2002	27.5	42.1	-14.6	10.0	17,3	6,3	11,0
2003	28.1	39.4	-11.3	7.3	16,1	4,8	11,3
2004	25.8	32.9	-7.1	3.6	18,4	4,2	14,2
2005	28.4	30.0	-1.6	0.3	20,1	5,0	15,1
2006	22.9	23.5	-0.6	1.9	22,6	3,8	18,9
2007	22.6	24.2	-1.6	0.1	22,2	3,9	18,3
2008	22.1	23.9	-1.8	1.6	22,6	3,9	18,7

KBG:Konsolide Bütçe Geliri; KBGid.: Konsolide Bütçe Gideri; KBA: Konsolide Bütçe Açığı; KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği; SSY/GSMH= Sabit Sermaye Yatırımlarının Gayrisafi Milli Hâsılaya Oranı; KSSY= Kamu Kesimi Sabit Sermaye Yatırımları; ÖSSY= Özel Kesim Sabit Sermaye Yatırımları

Kaynak: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr> 02.04.2010; Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2009, Ankara ,2009, s.3; .Ekrem Pakdemirli, Cumhuriyet Döneminin Ekonomik Büyüklükleri (1923-2001), TOBB Yayınları, Ankara 2002,s.186.

Tablo.4: Bazı Dış Ekonomik Göstergeler(%)

Yıllar	İhracat /GSM H	İthalat/ GSM H	İhr.+It h./GS MH	İhracat /İthalat	DBS/ GSM H	DTA/ GSM H	Dolar Kuru Yıllık Ortalama
1980	4,2	11,4	15,6	36,8	19,3	7.2	76,0

1981	6,6	12,6	19,2	52,6	20,2	6.0	110,2
1982	8,8	13,6	22,4	65,0	25,1	5.0	160,9
1983	9,3	15,0	24,3	62,0	29,6	5.7	224,0
1984	11,8	17.7	29.5	66,3	34,0	5.9	364,8
1985	11,7	16.7	28,4	70,2	37,4	5.0	0.001*
1986	9,8	14.6	24.4	67,2	42.7	4.8.	0.001
1987	11,8	16.4	28.2	72,0	46.3	4.6	0.001
1988	13.0	16.0	29.0	81,4	45.0	3.0	0.001
1989	10,8	14.6	25.4	73,6	42,7	3.8	0.002
1990	8,6	14.7	23.3	58,1	32.2	6.1	0.003
1991	8.9	13.8	22.7	64,4	33.3	4.9	0.004
1992	9,2	14,4	23.6	64,3	34,7	5.2	0.007
1993	8,5	16,4	24.9	52,1	37,0	7.9	0.011
1994	14.1	18.2	32.3	77,8	50,1	4.1	0.030
1995	12,7	21.0	33.7	60,6	42,6	8.3	0.046

1996	12,7	23,9	36.6	53,2	43,2	11.2	0.081
1997	13,7	25,4	39.1	54,1	46,9	11.7	0.152
1998	13,1	22,4	35.5	58,7	35.5	9.3	0.260
1999	14,3	21.9	36.2	65,4	41.7	7.6	0.418
2000	13.8	27.1	40.9	51,0	44.7	13.3	0.624
2001	22.0	29.0	51.0	75,7	57.7	7.0	1.225
2002	19.9	28.4	48.3	69,9	56.2	8.5	1.506
2003	19.7	29.0	48.7	68,1	47.3	9.3	1.493
2004	21.1	32.5	53.6	64,8	41.2	11.4	1.422
2005	20.4	32.4	52.8	62,9	35.2	12.0	1.341
2006	21.4	34.9	56.3	61,3	39.4	13.5	1.431
2007	16.5	26.2	42.7	63,1	38.4	9.7	1.302
2008	17.9	27.5	45.4	65,4	37.5	9.6	1.293

DBS: Dış Borç Stoku, DTA: Dış Ticaret açığı

Kaynak:DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001), Tahminler (2002-2005), DPT Yayın., Ankara, Ağustos 2002, 12, 13, 14 ; DPT,

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006), DPT Yayın., Ankara , Mart 2007, s.35,36,38,40,50; Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr> 06.04.2010; Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, www.bumko.gov.tr 02.04.2010; TÜİK, İstatistik Göstergeler(1923-2008), TÜİK Yayınları No: 3361, TÜİK Matbaası, Ankara, Aralık 2009, s. 478

*1985 yılından itibaren ortalama döviz kuru Yeni Türk Lirasına uyarlanmıştır.

KAYNAKÇA

ALSANCAKLI, Ayhan (2001), “Kasım ve Şubat Krizleri, Yeni Ekonomik Program ve Geleceğe Dönük Beklentiler”, Türkiye ve Siyaset, Ankara, 4 Eylül-Ekim, s.19-28.

AYDIN, Bahadır (1998), “İstikrar Politikaları, Yapısal Uyum Programları: İktisat Politikaları”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl:13, S.146, Mayıs, s.52-64.

BAŞKAYA, Fikret (2000), Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi, Ankara.

BAYRAKTUTAN, Yusuf ve Özkaya, M. Hilmi (2002), “IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya'da Ekonomik Performans Sonuçları”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.3, İzmit, C.1, s.1-18.

BSB, (2008), Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum, İstanbul, Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

ÇİFTÇİOĞLU, Serhan (1994), “Türkiye Ekonomisindeki Krizin Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı ile Analizi”, Ekonomik Yaklaşım, C. 5, S. 12, Ankara, s.15-34.

DEMİR, Osman (1997), Ekonomide Devlet, SPK Yayın no: 71. Ankara.

DOĞAN, Seyhun (1996), Uluslararası Para Fonu (I.M.F.) Destekli İstikrar Programları ve 1980 Sonrası Türkiye Uygulamaları, İstanbul Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

DPT, (2007), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006), DPT Yayınları, Ankara, Mart.

EKER, Aytaç, Altay, Asuman, Sakal, Mustafa (2004), Maliye Politikası, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.

ERDOST, Cevdet ve Berksoy, Taner (1982), “IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, C.3, S.7, Ankara, s.41-67

EROĞLU, Ömer ve Albeni, Mesut (2002), Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta, Haziran.

GÖKÇEN, Ahmet (2010), “Türkiye'de İktisat Politikalar ve Ekonomik Gelişme”, <http://ahmetgokcen.org/pdf/8.pdf> 01.02.2010.

KARLUK, Rıdvan (1997), Türkiye Ekonomisi, 5.bsk., Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

KARLUK, Rıdvan (2007), Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde

Yapısal Dönüşüm, Gözden geçirilmiş 11. baskı, Beta, İstanbul.

KEPENEK, Yakup ve Yentürk, Nurhan (2000), Türkiye Ekonomisi, 11.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul.

KHAN, Mohsin S. and Kınight, Malcolm D. (1982), “ SameTheoretical and Empirical Issues Relating to Economic Stabilization in Developing Countries”, World Development, Vol: 10, No(Issue):9, September, pp.709-730.

Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr> 02.04.2010.

Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Temel Ekonomik Göstergeler (1950- 2010) [http://www.sgb.gov.tr/ekonomik %20Gstergeler /Temel%20Ekonomik%20Gostergeler](http://www.sgb.gov.tr/ekonomik%20Gstergeler/Temel%20Ekonomik%20Gostergeler) Temel%20Ekonomik%20 Göstergeler.xls06.04.2010.

Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2009, Ankara, 2009.

PAKDEMİRLİ, Ekrem (2002), Cumhuriyet Döneminin Ekonomik Büyüklükleri (1923-2001), TOBB Yayınları, Ankara.

PARASIZ, İlker (2001), Enflasyon, Kriz-ayarlamalar, Ezgi Kitabevi, Bursa.

SEYİDOĞLU, Halil (1992), Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yayınları No: 4, Ankara, 1992.

SEYİDOĞLU, Halil (2003), “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, C.4, S.2, İstanbul Temmuz ,s.141-156.

STIGLITZ, Joseph E., (2002), Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı, Türkçesi: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, Plan B Yayınları, İstanbul.

ŞAHİNKAYA, Serdar (1993), “ İstikrar Programları Üzerine Bazı Gözlemler ve Yeni İktisat Politikası Yaklaşımı”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C.18, S. 157, Ankara, s.19.

TCMB, (2010), Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, [http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru /eko_program/ program. pdf](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf) 03. 04..2010.

TÜİK, (2009), İstatistik Göstergeler (1923-2008), TÜİK Yayınları No: 3361, TÜİK Matbaası, Ankara, Aralık.

TÜREL, Oktar (1984), “Ekonomik İstikrar Programlarına Genel Bir Bakış”, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım içinde.(İlhan Tekeli,vd), Yurt Yayınları, Ankara.

ULUSOY,Ahmet (2007), Maliye Politikası, Üçyol Kültür Merkezi Yayınları, Trabzon.

ZABCI, Filiz (2007), Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler, Yordam Kitap, İstanbul.